

**Alfabetizare politică prin lexic, instituții și modele teoretice
englezești: România în a doua jumătate
a secolului al XIX-lea**

**[Political Literacy through English Lexic, Institutions and Models.
Romania in the Second Half of the 19th Century]**

Roxana PATRAȘ

Abstract. *The present article endeavours to explore the political terminology of Anglo-Saxon origin, as well as to emphasize the influence of the Anglo-American political model through the analysis of some speeches delivered in various political contexts by the most appreciated Romanian orators of the 19th century. The assumption that, besides the interactions with French and German models, a third influence (the English, the British or the American) may be taken into consideration has been already suggested by several historians' research. However, our hypothesis is that the Anglo-Saxon model can be emphasized not only in the "archives" of immediate economic or diplomatic interests, but as a cultural „mediator" between the French culture's "modelling influence" and the German culture's "catalytic influence" (according to Lucian Blaga's theories). The relationship between the beginning of the Romanian political civilization (the stage of political literacy) and the Anglo-Saxon tradition shall be inquired from three perspectives: 1. As a step-by-step evolution; 2. As an ideal standard of political civilization; 3. As a mediation formula between opposite realities and principles (absolutism – democracy/ constitutional monarchy; centralisation – local autonomy/ federalism etc.). In the first part of the article, I propose a list of English words that are imported in the Romanian language of the 19th century and are put into circulation by the speeches delivered in the Romanian Parliament. In complementarity with the lexicographic analysis, I will emphasize the fragments where works by Edmund Burke, Benjamin Disraeli, William Ewart Gladstone, Thomas Babington Macauley, Thomas Hare, James Stuart Mill, Henry Wheaton and others are mentioned by the Romanian orators, and follow the track of their dissemination through either English originals or Romanian/ French translations.*

Keywords: *political literacy, Romanian oratory, English lexic, Anglo-Saxon cultural model, 19th century.*

Introducere: către un al treilea model cultural

De-a lungul secolului al XIX-lea, procesul modernizării vine la pachet cu o paradoxală uitare a trecutului recent reprezentat de domniile regulamentare și fanariote. Memorialiști precum Nicolae Suțu, Radu Rosetti, Rudolf Suțu, Constantin Bacalbașa sau Sabina Cantacuzino adevăresc sentimentul acut al iminenței prezentului și al inconsistenței amintirilor¹. În accelerația vremurilor noi, se pierd nu numai obiectele și obiceiurile traiului domestic din prima jumătate a veacului – ibrice de alamă, afumători, ciubuce, narghilele, caftane, ișlicuri, șalvari, benișuri, conteșe etc.², ci și un anumit mod „ritualic” de raportare la transcendența puterii³.

În lipsa reperelor materiale precum clădirile, instituțiile, lucrările de specialitate, textele de legi etc., oamenii moderni se trezesc în ipostaza de indivizi fără memorie politică. Cadrele ideologice importate din Occident se greșesc acum pe un discurs al puterii destul de imprecis, nevoit să recurgă la legitimi literare și la figuri retorice⁴. Nu întâmplător, se va constata mai târziu că melanjul de noțiuni politice și memorie literară degenerază în verbiage sau în ceea ce se va defini, destul de precis, prin termenul de „politicianism”.

Necesitatea inițierii în treburile statului se desprinde nu numai din idealul emancipării și cultivării claselor de jos, cât mai ales din

idealul profesionalizării, în vederea ocupării noului aparat administrativ, a unor elite politice care să fie diferite de vechea *protipendă* boierească. Pe fondul memoriei fanariote „inhibate”, oamenii timpurilor noi au nevoie în primul rând de ceea ce s-ar putea numi „alfabetizare politică”. Într-adevăr, pe măsură ce oratorii parlamentari deprind „alfabetul” politicii, vom putea observa o mai bună focalizare a temelor de dezbateră, o mai precisă definire a termenilor și o preferință clară pentru anumite izvoare ale filosofiei/teoriei politice.

Studiul de față își propune explorarea *terminologiei de proveniență anglo-saxonă* și reflectarea *influențelor modelului politic englez/american* în câteva dintre cele mai percutante discursuri ale secolului al XIX-lea. Prezumția că un al treilea model cultural – **modelul cultural englez** – mediază între influența franceză „modelatoare” și cea germană „catalizatoare”⁵ se sprijină pe cercetările unor istorici precum Valeriu Florin Dobrinescu, Dumitru Vitcu, Constantin Ardeleanu sau Paul Cernovodeanu⁶, care au avut în vedere o inventariere arhivistică a interacțiunilor economice și diplomatice dintre cele două culturi. Precum dovedește bibliografia de specialitate, o atenție deosebită a fost îndreptată spre relațiile româno-britanice dintre cele două state în jurul celui de-l Doilea Război Mondial⁷. Totuși, cercetarea influenței culturale a modelului politic anglo-saxon (englez/ britanic/

american) în România secolului al XIX-lea nu a fost racordată unui *studiu lexicografic* care să surprindă gama largă a terminologiei politice importate din tradiția sus-amintită. Mai mult, nu s-a realizat încă un *studiu imagologic* care să reflecte cum se raportează tânărul Stat român la un standard al orânduirii politice considerat, datorită caracterului său incorporant, „ideal”. Relația dintre începuturile civilizației politice românești (stadiul de *alfabetizare politică*) și tradiția anglo-saxonă ar putea fi urmărită din trei perspective pe care deocamdată le vom prezenta într-o schiță de parcurs: 1. ca evoluție în trepte; 2. ca standard ideal al civilizației politice; 3. ca formulă de mediere între contrarii (absolutism – democrație/monarhie constituțională; centralizare – autonomie locală/ federalism etc.). În complementaritatea studiului lexicografic, se va urmări circuitul scrieri/ ideii lansate de Benjamin Disraeli, William Ewart Gladstone, Thomas Babington Macauley, James Stuart Mill, ș.a. – fie în textul original, fie în traduceri franceze – în discursurile politice ale unor oratori români din secolul al XIX-lea.

Către o precizare a noțiunii de „alfabetizare politică” (*political literacy*)

Chiar dacă jocul lexical pornind de la construcția „alfabetizare politică” (de aici, „analfabetism

politic”, „alfabet politic” ș.a.m.d.) poate fi tentant, se cuvine să ne întrebăm dacă o translație⁸ a noțiunii *political literacy* se justifică printr-o carență conceptuală în studiul discursului politic românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În cazul în care abordarea s-ar încadra în limite funcțional-pragmatice (analiză retorică, analiză a discursului), problema „alfabetizării politice”, *i. e.* a modului în care se impune un cod și un vocabular al vieții publice, interesează mai puțin. Totuși, dacă acceptăm ipoteza uitării memoriei politice fanariote și pe aceea a ascendentului literaturii (occidentale) asupra vieții publice românești din secolul al XIX-lea, trebuie să ne întrebăm în ce măsură anumite practici textuale – lectură, interpretare, decupaj, traducere, citare – contribuie la fixarea unui nou alfabet politic.

Trebuie să ne întrebăm mai întâi dacă se poate transfera formula *political literacy*, decantată într-o cultură mare, bazată pe o solidă tradiție democratică, între realitățile socio-economice ale unei țări mici, prinsă între interesele Orientului și Occidentului și abia pornită pe calea democratizării. Apoi, trebuie să cercetăm dacă aceasta poate fi lărgită și pusă în afara determinărilor sale contextuale. Se poate adapta un concept apărut după așa-zisul „sfârșit al istoriei” și după disoluția ideologiei la atmosfera „gândirii tari” a secolului al XIX-lea, marcată de tendințe doctrinare clare precum

naționalismul, liberalismul, conservatorismul sau socialismul?

Ca să răspundem celor două întrebări, suntem nevoiți să schițăm un scurt istoric al termenului și să decidem care dintre sensurile atribuite de diferiți teoreticieni poate să ne intereseze în cazul de față. Ideea de *political literacy* apare pe fondul unor statistici din anii 60' ai secolului trecut privind „implicarea” sau „angajamentul” unor anumite grupe de vârstă în viața politică a Statelor Unite⁹. Datele au dus desigur la considerații despre raportul direct proporțional dintre „implicarea politică” și „sofisticarea elitelor” sau la generalizări despre felul în care capacitățile politice ale civilizației occidentale au fost antrenate de cotele tot mai înalte ale nivelului de educație. În anii '80, cercetătorul britanic Bernard Crick aduce noțiunea în sfera pedagogiei/ didacticei, punând problema „predării și învățării” democrației în școli. Semn că o și mai aplicată circumscriere era necesară în domeniul educației, același cercetător este însărcinat două decenii mai târziu să alcătuiască un Raport unde așa-zisa *political literacy* este inclusă între „competențele civice” pe care generația „milenaristă” – reacționând destul de apatic, cinic și dezimplicat la treburile publice – trebuie să și le însușească. Raportul lui Crick instituie sinonimia între „alfabetizarea politică” și „educația politică”, punând-o la baza noilor idei despre convertirea *democrației reprezentative* în *democrație participativă*.

Ca atare, o persoană „alfabetizată politic” este cineva care poate folosi o terminologie specifică, fiind capabilă să înțeleagă evenimente, gesturi și comportamente cu semnificație politică¹⁰. Observăm, pentru moment, că nu numai culturile tinere, ci și marile tradiții democratice resimt – în diferite paliere sociale și în anumite momente ale evoluției lor – nevoia „alfabetizării politice”. Iar aceasta se petrece mai ales în acele momente când formula chimică a politicului se dezechilibrează ori în favoarea teoriei, ori în favoarea practicii.

Este meritul unui specialist în retorică precum C. H. Knoblauch acela de a stabili, în funcție de poziționările și atitudinile ideologice, o taxonomie a „alfabetizărilor”. El distinge între „alfabetizările conservatoare”, „alfabetizările liberale” și „alfabetizările stângiste”¹¹. Knoblauch nu definește însă „alfabetizarea politică”, ci situarea și intenționalitatea esențial politică a oricărei „alfabetizări”. Cercetări recente au stabilit că la un oarecare nivel de „alfabetizare politică” se poate ajunge mai ales pe calea *mobilizării cognitive*¹². De unde și importanța unor științe-mediatore precum *istoria* sau *economia* în dezvoltarea facultăților de înțelegere practică a vieții cotidiene și de recunoaștere/ acceptare imediată a proximității conflictului.

Revenind acum la situația României veacului al XIX-lea, vom descoperi că există o relație directă între nivelul de alfabetizare

politică și gradul de „mobilizare cognitivă”: educația politică nu se poate face în absența curiozității (suscitate de presa internațională sau de limbajul specializat al teoriei politice) și a reflecției filosofice. Totuși, doar o mică parte a vechii boierimi se interesează de afacerile externe și poate exprima o poziție personală față de acestea: simpatizează sau nu cu unioniștii italieni; aprobă sau nu „cezarismul” lui Napoleon al III-lea. De pildă, în jurul anului 1865, la curtea lui Răducanu Rosetti de la Căiuți se citea *Indépendance Belge, Débats, Figaro, La Liberté, Gaulois, La Revue des Deux Mondes, La Revue de Paris, L'Illustration, Neue Freie Presse, Illustrated London News* etc. însă relevanța și obiectivitatea informației se judecă adesea conform „imaginației idilice”¹³ dezvoltate de acești cititori decalați de... întârzierea curierului¹⁴.

Lexic, instituții și modele teoretice englezești: o schiță

Știrile externe se bucură de o reală difuziune abia în momentul în care oratorii parlamentari aleg să devină ei înșiși îndrumătorii „profesioniști” ai opiniei publice, adică imediat după consacrarea unor publicații oficiale ca suport de înregistrare a vieții politice românești. Nu de puține ori Titu Maiorescu, Take Ionescu, N. Fleva sau N. Blaremburg citează și traduc simultan fragmente din presa

internațională, știind precis că acestea vor fi preluate, la rândul lor, de harnicii stenografi angajați la *Monitorul Oficial al României*. Treptat, această gazetă devine o lectură obligatorie, „un abecedar”, atât pentru comunitatea parlamentarilor români, cât și pentru alegătorii acestora. Tinerii educați în străinătate par dispuși să iasă din apatia generațiilor trecute. Printr-un efort intelectual dublat de imaginație estetică și morală, aceștia își vor mobiliza resursele cognitive spre a înțelege și importa o serie de concepte destul de abstracte, relativ îndepărtate de realitățile locale: „republică”, „democrație”, „monarhie constituțională”, „constituție”, „parlament/ adunare legiuitoare”, „libertate”, „egalitate”, „opinie publică” etc. De pildă, libertatea nu are, nici pe departe, o formulă extremist-revoluționară, ci una negociată, consacrată de scrierile lui John Stuart Mill. Epuizate prin mimetism, modelele Franței, Belgiei, Germaniei sau Rusiei se arată a fi uneori neconvingătoare, așa că referințele la Anglia sau America par să vizeze dezamorsarea unor tensiuni geopolitice imediate. Modelul anglo-american apare în discursurile unor oratori ca o soluție salvatoare, o cale de mijloc atât din punct de vedere cultural, cât și din punct de vedere ideologic. Pe de altă parte, din pricina distanței culturale, anglofilia/americanofilia se manifestă, de cele mai multe ori, ca un efect retoric, de unde și proiecția utopică asupra

climatului politic insular sau asupra „lumii noi”.

Supărat pe adversarii literari și politici, însuși Maiorescu declară la un moment dat că vrea „să-și ia câmpii în America”. Cu mult înaintea lui, Manolache Costache Epureanu ia ca martor în „chestia locuitorilor rurali” un străin, nu întâmplător, un „englez” care este investit *ab initio* cu trăsătura „obiectivității”¹⁵. Mihail Kogălniceanu face dese referiri la principul auto-guvernării, numindu-l ca atare, în limba engleză (*self government*): „O țară merge spre progres cu cât ministeriile se desărcinează mai mult de competența de a interveni în trebile individuale, lăsând interesele locale în apreciația autorităților locale și mărgininu-se numai de a exercita o salutară privighere asupra mersului trebilor publice. Numai așa se poate ajunge la cea mai bună formă de administrație, la cea ce se numește în Englitera *self-government*”¹⁶. Și Nicolae Fleva alege să păstreze termenul original într-un citat din Ferron pe care îl tălmăcește totuși în limba română: „Națiunile sunt supuse în politică la ceea ce se numește legea reacțiunilor. Această lege se manifestă liber în țările de *self-government*; nu tot astfel în țările centralizate. Pentru ce? Pentru că centralizarea dă în mâna guvernului prea multe puteri; acesta le conduce să facă greșeli și să persevereze într-însele. Centralizarea are ca consecință fatală candidaturile oficiale. Cu *self-government* se răstoarnă un guvern

la fiecare 5 ani; cu centralizarea se face o revoluție la fiecare 15 sau 20 de ani”¹⁷. În 1876, Nicolae Blaremburg definește politica aventuroasă cu un termen englezesc (*steepchase*): „Fiind date evenimentele, fiind dată acea tendință cunoscută și generală, mi-e teamă să nu vedem deodată stabilindu-se un fel de concurență între diferiții noștri oameni politici, un fel de *steepchase* în sensul unei politici aventuroase, astfel încât care de care să supraliciteze asupra exagerațiilor celuilalt, spre a dovedi că e omul situațiunii, fără preocuparea în toate acestea de soarta ce se face astfel țării”¹⁸. Termenul este preluat de Titu Maiorescu într-un discurs din 1885, unde pomenește despre „patria constituționalismului”, i.e. Stale Unite ale Americii: „Cine e acela pentru care, dacă e un proces important, se face un *steepchase* (cuvânt englez, dar lucrul nu este din patria constituționalismului), cine să-l aibă mai întâi, și nefericitul împrișinat, când vine în aldoilea rând, aleargă disperat la ușa tuturor celorlalți avocați ca să caute o contrabalansare a influenței”¹⁹.

Într-un corpus de 94 de texte (rostite de 35 de oratori consacrați în secolul al XIX-lea) pe care l-am constituit în vederea publicării²⁰, referințele la protocolul parlamentar westminsterian și la *Parlamentul* englez ca instituție de prestigiu sunt mult mai frecvente decât cele care au în vedere *Adunarea națională* franceză. De asemenea, precizăm că

ocurențele cuvintelor „Francia/Franța”, „francez” și, respectiv, ocurențele cuvintelor „Englitora/Anglia”, „englez” se află într-o situație de aproximativă paritate. Astfel, „Francia” apare de 47 de ori, „Franța” de 21 de ori „francez” apare de 72 de ori, în timp ce „Englitora” apare de 30 ori, Anglia apare de 32 de ori iar „englez” de 27 de ori (la un volum de 444 811 cuvinte). În sensul creionat mai sus, ne propunem ca în viitor să lărgim analiza cantitativă, care poate deveni relevantă pentru argumentarea ipotezei ca, în ciuda îndepărtării geografice și lingvistice, „alfabetizarea politică” în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea se face prin influența consistentă a tradiției anglo-saxonă.

Precum demonstrează și bibliografia de specialitate, veștile din Regatul Unit, acțiunile sale de politică internă/ externă, precum și întreaga tradiție a instituțiilor politice engleze se constituie, pentru o lume românească prinsă între Orient și Occident, într-un standard de civilizație politică la care statul nou constituit, tânăra clasă politică și opinia publică românească aspiră și vor să-l atingă. Personalități precum Ion Ghica, Manolache Costache Epureanu, P.P. Carp, Titu Maiorescu, Take Ionescu, Nicolae Fleva, Nicolae Blaremburg, Ion I.C. Brătianu (care se afirmă ca politician încă de la finele secolului al XIX-lea, după ce, la îndemnul tatălui său, își face studiile în Anglia, la fel ca mulți alții) nu sunt străine de tradiția

politică anglo-saxonă, drept care aduc mereu în discuție modelul britanic. Apoi, grupări precum *Juna Dreaptă*, *Junimea*, *Liberalii Sinceri* etc. sunt inițiați în principiile unor autori politici precum Edmund Burke, Benjamin Disraeli, William Ewart Gladstone, Thomas Babington Macaulay, Thomas Hare sau Henry Wheaton sau în ideile „doctrinarilor” francezi care preluau, la rândul lor, calea „bunului-simț” (*common sense* devine *le juste milieu*) provenită din lucrările unor filosofi pragmatici precum Thomas Reid, Dugald Stewart sau David Hume. Putem observa, de asemenea, că și din filosofia politică franceză, oratorii români aleg cel mai adesea citate de autoritate din autori recunoscuți pentru admirația lor față de orânduirea din Regatul Unit sau SUA: Montesquieu, Voltaire, Pierre Beaumarchais, Alexis de Tocqueville, François Guizot, Victor de Broglie, Théodore Simon de Joffroy și Pierre-Paul Royer-Collard ș.a.

S-a observat că unii politicieni români – I.C. Brătianu²¹ și, pe urmele sale, *constituționaliștii* de la „Junimea” – preferă să împingă dezbaterile parlamentare în spațiul conceptual și oarecum securizat al temei constituționale, eludând realitățile imediate: împrumutarea țărănilor, legea tocmelilor agricole, legea domeniilor coroanei etc. Deși poate fi considerată și ca o formă de precauție electorală, opțiunea pentru discursivizarea unor chestiuni abstracte precum regimul

constituțional sau protocolul parlamentar se justifică, fără îndoială, și în precara alfabetizare politică a elitelor conducătoare. Maiorescu însuși se vede nevoit să suporte acida ironie a lui Delavrancea, care observă tendința liderului junimist de a ridica discuția concretă la înălțimea „gândirii filosoficești”²². Semnalată ca patologie a discursului public la începutul secolului al XX-lea, „politicianismul”²³, „limbuția”²⁴ sau „politica de vorbe”²⁵ decurg și din insuficiența educare a patimilor, și din etichetarea imprecisă a realităților politice.

Insuficient pregătiți pentru o lectură politică a vieții obișnuite, unii politicieni se definesc exclusivist, după model englezesc, ca oratori „parlamentari”: P.P. Carp, Titu Maiorescu și, înaintea lor, Barbu Katargiu subliniază faptul că ei nu vorbesc oamenilor de pe „uliți”. Alții declară explicit că modelele politice din proximitatea lingvistică sau geografică (francez, german, rus) sunt insuficiente pentru în raport cu aspirațiile tânărului stat din sud-estul Europei.

*

Vom observa deîndată că, în ciuda ideilor despre influența „modelatoare”²⁶ și covârșitoare a culturii franceze, multe referințe vin direct din spațiul anglo-saxon. Alteori, modelată de intermediarul francez, terminologia politică englezească ajunge la noi într-o formă deja „negociată” ca înțeles.

Un clasic precum John Stuart Mill, de pildă, este tradus cu *On Liberty* abia în 1902²⁷, cărțile sale fiind citite în secolul al XIX-lea în original sau în tălmăcirii franceze sau italiene²⁸. Karl Marx este tradus în română abia după al Doilea Război Mondial, deși Kogălniceanu vorbește despre „comuniști” încă din anul 1861, iar Take Ionescu, Titu Maiorescu, Nicolae Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea ș.a. nu sunt străini de lucrările ce nutresc mișcările socialiste din întreaga Europă a veacului lor. Autori esențiali precum Jeremy Bentham sau Thomas Hobbes circulau în original și în traducere franceză²⁹, precum o dovedește fondul BCU „Mihai Eminescu” Iași.

Precizăm că în același fond de carte am putut descoperi trei romane semnate de Benjamin Disraeli în ediții din secolul al XIX-lea: *Lothair* (1870), *Conigsby* (1853) și *Henrietta Temple* (1859)³⁰, ceea ce dovedește că scrierile omului de stat englez aveau, în Iașul secolului al XIX-lea, un public cititor, care le putea înțelege în original. Unele discursuri ale lui Gladstone pot fi găsite, de asemenea, în ediții englezești din jurul anului 1875. De asemenea, operele lui Thomas Babington Macauley circulau atât în original³¹, cât și în traduceri franceze a lui Guillaume Guizot. Traducerea pe care Anghel Demetrescu³² o face unor fragmente din opera lui Macauley confirmă că, la momentul apariției sale (1898), modelul oratorului și omului de stat

englez devenise unul destul de cunoscut pentru publicul românesc.

Concluzii

Pe scurt, alfabetizarea politică a *oamenilor noi* se poate schița ca un mănunchi de procese jalonate de lexicul, instituțiile și modelele politice englezești: 1. afilierea ideologică (după epuizarea entuziasmului național-liberal pașoptist și a celui unionist, reformele lui Cuza conduc la dizolvarea unanimităților, catalizând mesajele doctrine ale conservatorilor, ale liberalilor radicali și ale liberalilor de centru); 2. legitimarea istorică a doctrinelor (înființate în 1875 și, respectiv, 1880, PNL și PC se definesc nu prin doctrine, ci prin calitatea lor de „partide istorice” și printr-o terminologie politică importată în special din spațiul anglo-saxon: „constituționaliști”, „dinastici”/ „monarhici”, „liberali sinceri” etc.); 3. simbolizarea experiențelor și destinelor individuale (biografiile oamenilor de stat se scriu în strânsă legătură cu biografia ideii de stat); 5. uzajul și interpretarea codurilor puterii (monarhia constituțională, dinastia, guvernământul reprezentativ, viața parlamentară, ideea federalistă etc.); 6. în fine, edificarea, prin mijloace discursive, a unei identități naționale care se proiectează în modelul închis al

insulei britanice (și românii se definesc ca o „insulă de latinitate” în marea slavă) sau în formula incorporantă a cetății Albionului/*republica Anglorum* (democrație și absolutism, autonomie și descentralizare etc.).

Așa cum se petrece cu orice proces de „alfabetizare”, la lectura cursivă și la înțelegerea termenilor importați se ajunge numai prin automatism, ceea ce presupune imitarea, repetarea și apoi crearea unor figuri retorice adecvate. Formându-și un set de figuri, diseminate apoi în întreaga rețea a dezbaterilor publice, oratorii politici români devin și principalii vectori ai alfabetizării. Prin noțiunea de „alfabetizare politică”, am încercat să înțelegem cum s-au fixat, prin traduceri și scrieri originale, anumite noțiuni și idei politice în rândul elitelor din a doua jumătate a secolului a XIX-lea și care este rolul tradiției politice englezești în constituirea alfabetului politic românesc (i.e. a terminologiei politice de bază). Necesitatea de a învăța, perfecționa și aplica unui nou alfabet politic vine pe fondul dispariției accelerate a memoriei politice premoderne (fanariotă și nu numai), fenomen asupra căruia ne atrage atenția Radu Rosetti: nici una dintre națiunile europene nu pare să fie atât de dispusă să-și facă trecutul *tabula rasa* anume spre a asimila tradiția occidentală.

Note

- ¹ Nicolae Suțu, *Memoriile Principelui Nicolae Suțu, mare logăfăt al Moldovei (1789-1871)*, Editura Humanitas, București, 2014, p. 37, 81: „Printre însușirile cu care providența a fost zgârcită față de mine – spune Nicolae Suțu – cea pe care am regretat-o cel mai adesea a fost memoria”; „Am regretat întotdeauna lipsa memoriei, această facultate care înlocuiește atât de lesne învățătura. Sânguința la lucru mi-ar fi economisit două treimi din necazuri dacă și memoria mi-ar fi venit în ajutor”
- ² Radu Rosetti, *Amintiri. Ce am auzit de la alții. Din copilărie. Din prima tinerețe*, prefață de Neagu Djuvara, Editura Humanitas, București, 2013, p. 17: „Nu cred să fie altă țară în care toată viața publică și privată să se fi schimbat mai repede și mai desăvârșit decât la noi și mai ales în care orice urmă a unui trecut, relativ foarte apropiat, să se fi strâns atât de complet și de răpede de la noi”.
- ³ Vezi ritualul investiturii domnilor fanarioți în Nicolae Suțu, *op. cit.*, p. 63-68.
- ⁴ Vezi Roxana Patraș, „Consecvență doctrinară și libertate estetică în dezbaterile publice românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în Irina Frasin & Daniel Șandru (coord.), *Repere ale comunicării interculturale*, Editura ProUniversitaria, București, 2015, pp. 183-218;
- ⁵ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic (Trilogia culturii)*, cap. „Influențe modelatoare și catalitice”, Humanitas, București, 1994, pp.192-220.
- ⁶ Constantin Ardeleanu, *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)*, Istros, Brăila, 2008; Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, Dacia, 1986; Dumitru Vitcu, *Modernizare și construcție statală în România. Rolul factorului alogen*, Iași, Junimea, 2002; *idem*, *Lumea românească și Balcanii în reportajele corespondenților americani de război*, Iași, Junimea, 2005; *idem*, *Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-divergențe*, Editura Albatros, București, 2000.
- ⁷ Vezi Valeriu Florin Dobrinescu, *Anglia și România între anii 1939-1947*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992; *idem*, *Diplomația României. Titulescu și Marea Britanie*, Moldova, Iași, 1991 (ed. a II-a 2010); Marusia Cîrstea (coord.), *Relații economice româno-britanice (1919-1939)*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2013; David Britton Funderburk, *Politica Marii Britanii față de România (1938-1940). Studiu asupra strategiei economice și politice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983; Joseph F. Harrington, *Relații româno-americane (1940-1990)*, Institutul European, Iași, 2002.
- ⁸ Sintagma *political literacy* ar putea fi tradusă prin „alfabetizare politică”, „educație politică”, „lecturabilitate politică” sau chiar prin „literație politică”. Cu toate că sună destul de stângaci în limba română, pentru studiul de față am

- optat să folosim prima variantă și să sacrificăm deocamdată subtilitățile traductologice.
- ⁹ Vezi lucrări precum cele semnate de Angus Campbell, Philip E. Converse *et alii* (eds.), *The American Voter*, Wiley, New York, 1960; Philip E. Converse, *The nature of belief systems in mass publics*, în David E. Apter (ed.), *Ideology and Discontent*, Freepress, Glencoe, 1964.
- ¹⁰ V. Bernard Crick & Alex Porter, *Political Education and Political Literacy*, Longman, London, 1978; Crick Report: *Education for Citizenship and the teaching of democracy in schools. Final Report on the Advisory Group on Citizenship*, Qualification and Curriculum authority, London, 1998; Bernard Crick, *Essays on Citizenship*, Bloomsbury Academic, London, 2000.
- ¹¹ C. H. Knoblauch, *Literacy and the Politics of Education*, în Andreea A. Lunsford, Helen Moglen & James Slevin, *The Right to Literacy*, New York, MLA, 1990, p. 74-80 și C. H. Knoblauch & Lil Brannon, *Critical Teaching and the Idea of Literacy*, Portsmouth, NH, Boynton, 1993. Prima categorie ar include „alfabetizarea funcțională”, care este întotdeauna „alfabetizare în vederea unei activități/ pentru ceva” (e.g. alfabetizare medicală, alfabetizare statistică, alfabetizare digitală, alfabetizare militară etc.), și „alfabetizarea culturală”, care se întemeiază pe o concepție mecanicistă privind existența unor valori perene transmise prin mijloacele discursivizării tradiției; a doua categorie ar include „alfabetizarea în vederea dezvoltării personale”, care se întemeiază pe miturile americane ale libertății și ale oportunității de exprimare individuală pe căi precum scrisul expresiv/ creativ, programe de lectură personalizate și figuri simbolice ale auto-determinării; a treia categorie ar include „alfabetizarea critică”, concepție bazată pe gândire critică, pe o cultură a opoziției și pe conștientizarea că orice tip de „inițiere” reprezintă o modalitate de a accede la putere.
- ¹² Carol A. Cassel & Celia Lo, *Theories of Political Literacy*, în „Political Behaviour”, Vol. 19, no. 4, 1997, p. 317-352.
- ¹³ Virgil Nemoianu, *Micro-armonia. Dezvoltarea și utilizarea modelului idilic în literatură*, traducere de Manuela Cazan și Gabriela Gavril. Iași: Polirom, 1996.
- ¹⁴ Radu Rosetti, op. cit., p. 450.
- ¹⁵ Manolache Costache Epureanu, *Chestiunea locuitorilor privită din punctul de vedere al Regulamentului Organic și al Convenției*, Tipografia Albinei, Iași, 1860, pp. 6-20.
- ¹⁶ Mihail Kogălniceanu, *Apărarea ministerului din 30 aprilie 1860 înaintea Adunării Elective din Iași* (16-17 februarie 1861), în *Discursuri parlamentare din epoca Unirii. 22 septembrie 1857-14 decembrie 1861*, Ediție de Vladimir Gh. Diculescu, studiu introductiv de V. Rață, Editura Științifică, București, 1959, p. 230-308.
- ¹⁷ N. Fleva, *Regim autocratic. Politica centralizatoare a guvernului conservator Lascăr Catargiu. Interpelare dezvoltată în ședințele din 22 și 23 februarie a Adunării Deputaților*, București, Tipografia „Voința Națională”, 1893, p. 57.

- ¹⁸ Nicolae Blaremburg, *Discursul din Ședința Camerei Deputaților din 25 noiembrie 1876*, în *România și rezelul actual sau guvernanții și guvernații*, traducție din limba franceză tipărită din inițiativa unui iubitor de adevăr, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, București, 1878, pp. 51-75.
- ¹⁹ Titu Maiorescu, *La Adresă. Nemulțumirea în țară. Necesitatea unei magistraturi mai independente* (Ședința Camerei de la 27 noiembrie 1885), în *Opere III. Discursuri parlamentare*, ediție îngrijită, prefată, note și bibliografie de D. Vatamaniuc, Introducere de Eugen Simion, Fundația Națională pentru Știință și Artă-Univers Enciclopedic, București, 2006, pp. 930-945.
- ²⁰ *Oratorie politică românească (1847-1899)*, ediție îngrijită de Roxana Patraș, selecția textelor, nota asupra ediției, comentarii, prezentarea autorilor, indice de nume și bibliografia generală a temei de Roxana Patraș, în *curs de apariție* la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- ²¹ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 396: „Voi observa că partidul liberal muntean, pe cât îi era cu putință, se ferea să se ocupe de chestia țărănească. Chiar când a fost chemat la putere, și-a concentrat eforturile mai ales asupra chestiunilor constituționale, cum erau: dreptul la vor și libertatea presei”.
- ²² Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Monitorul oficial; Dezbaterele Adunării deputaților*, 23 decembrie 1894, în Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Discursuri*, antologie, postfață și bibliografie de Constantin Călin, Minerva, București, 1977, pp. 53-67.
- ²³ P. P. Carp, *Ordinea socială* (13 martie 1881), în P. P. Carp, *Discursuri parlamentare*, ediție îngrijită de Marcel Duță, Ed. Grai și suflet - Cultura Națională, București, 2000, pp. 114-117; P. P., Carp, *Era nouă* (4 decembrie 1884), în *Discursuri*, Volumul I (1868-1888), Editura Librăriei „Socec”, București, 1907, pp. 325-339; C. Dissescu, *Opiniunea publică* (27 februarie 1885), Haimann, 1885, București, p. 1-40.
- ²⁴ Titu Maiorescu, *Oratori, retori, limbuți*, în *Opere II. Discursuri parlamentare*, FNȘA – Univers Enciclopedic, București, pp. 686-724.
- ²⁵ Simion Mehedinți, *Politica de vorbe*, în *Omul Politic și politica de vorbe*, Viața românească, București, 1920.
- ²⁶ Lucian Blaga, *op. cit.*; Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România: originile*, Institutul Cultural Român, București, 2006; Fotius, Matthieu, *L'influence française sur les grands orateurs politiques roumains de la seconde moitié de 19-eme siècle (1857-1900)*, f.e., București.
- ²⁷ John Stuart Mill, *Disertație asupra libertății*, traducere de Carola Ungath, Independence Roumaine, București, 1902.
- ²⁸ John Stuart Mill, *Dissertations and discussions political, philosophical and historical*, vol. 1-3, Longman, London, 1875; *idem*, *Le gouvernement représentatif*, Guillaumin, Paris, 1862, 1877; *idem*, *La liberté*, Guillaumin, Paris, 1860.
- ²⁹ Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Wilson, Londra, 1823; *idem*, *Théories des peines et des*

- récompenses*, Bossange Frères, Paris, 1825-1826 etc.
- ³⁰ Benjamin Disraeli, *Henrietta Temple. A Lovestory*, Tauchnitz, Leipzig, 1859; *idem*, *Conigsby or the new generation*, Bryce, London, 1853; *idem*, *Lothair*, vol 1-2, Tauchnitz, Leipzig, 1870.
- ³¹ Thomas Babington Macaulay, *Speeches. Corrected by himself*, vol. 1-2, Tauchnitz, Leipzig, 1853.
- ³² Thomas Babington Macaulay, *Discursuri de Macaulay*, trad. de Anghel Demetrescu, Motzătzeanu, București, 1895.

Bibliografie

- ARDELEANU, Constantin, *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)*, Istros, Brăila, 2008.
- BENTHAM, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Wilson, Londra, 1823.
- BENTHAM, Jeremy, *Théories des peines et des récompenses*, Bossange Frères, Paris, 1825-1826.
- BLAGA, Lucian, *Spațiul mioritic (Trilogia culturii)*, cap. „Influențe modelatoare și catalitice”, Humanitas, București, 1994.
- BLAREMBERG, Nicolae, *Discursul din Ședința Camerei Deputaților din 25 noiembrie 1876, în România și rezebelul actual sau guvernanții și guvernații*, traducție din limba franceză tipărită din inițiativa unui iubitor de adevăr, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, București, 1878.
- CAMPBELL, Angus, CONVERSE, Philip E. et alii (eds.), *The American Voter*, Wiley, New York, 1960.
- CARP, P. P., *Ordinea socială* (13 martie 1881), în P. P. Carp, *Discursuri parlamentare*, ediție îngrijită de Marcel Duță, Ed. Grai și suflet - Cultura Națională, București, 2000, pp. 114-117.
- CARP, P. P., , *Era nouă* (4 decembrie 1884), în *Discursuri*, Volumul I (1868-1888), Editura Librăriei „Socec”, București, 1907, pp. 325-339; C. Dissescu, *Opiniunea publică* (27 februarie 1885), Haimann, 1885, București, p. 1-40.
- CASSEL, Carol A. & LO, Celia, *Theories of Political Literacy*, în „Political Behaviour”, Vol. 19, no. 4, 1997, p. 317-352.
- CERNOVODEANU, Paul, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, Dacia, 1986.
- CÎRSTEA, Marusia (coord.), *Relații economice româno-britanice (1919-1939)*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2013.
- CONVERSE, Philip E., *The nature of belief systems in mass publics*, în David E. Apter (ed.), *Ideology and Discontent*, Freepress, Glencoe, 1964.
- COSTACHE EPUREANU, Manolache, *Chestiunea locuitorilor privită din punctul de vedere al Regulamentului Organic și al Convenției*, Tipografia Albinei, Iași, 1860.
- CRICK REPORT: *Education for Citizenship and the teaching of democracy in schools. Final Report on the Advisory Group on Citizenship*, Qualification and Curriculum authority, London, 1998; Bernard Crick, *Essays on*

- Citizenship*, Bloomsbury Academic, London, 2000.
- CRICK, Bernard & PORTER, Alex, *Political Education and Political Literacy*, Longman, London, 1978.
- DISRAELI, Benjamin, *Coningsby or the new generation*, Bryce, London, 1853.
- DISRAELI, Benjamin, *Henrietta Temple. A Lovestory*, Tauchnitz, Leipzig, 1859
- DISRAELI, Benjamin, Lothair, vol 1-2, Tauchnitz, Leipzig, 1870.
- DOBRINESCU, Valeriu Florin, *Anglia și România între anii 1939-1947*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992.
- DOBRINESCU, Valeriu Florin, *Diplomația României. Titulescu și Marea Britanie*, Moldova, Iași, 1991 (ed. a II-a 2010).
- ELIADE, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România: originile*, Institutul Cultural Român, București, 2006.
- FLEVA, N., *Regim autocratic. Politica centralizatoare a guvernului conservator Lascăr Catargiu. Interpelare dezvoltată în ședințele din 22 și 23 februarie a Adunării Deputaților*, București, Tipografia „Voința Națională”, 1893.
- FOTIUS Matthieu, *L' influence française sur les grands orateurs politiques roumains de la seconde moitié de 19-eme siècle (1857-1900)*, f.e., București.
- FUNDERBURK, David Britton, *Politica Marii Britanii față de România (1938-1940). Studiu asupra strategiei economice și politice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- HARRINGTON, Joseph F., *Relații româno-americane (1940-1990)*, Institutul European, Iași, 2002.
- KNOBLAUCH, C. H. & BRANNON, Lil, *Critical Teaching and the Idea of Literacy*, Portsmouth, NH, Boynton, 1993.
- KNOBLAUCH, C. H., *Literacy and the Politics of Education*, în Andreea A. Lunsford, Helen Moglen & James Slevin, *The Right to Literacy*, New York, MLA, 1990, p. 74-80
- KOGĂLNICEANU, Mihail, *Apărarea ministerului din 30 aprilie 1860 înaintea Adunării Elective din Iași*(16-17 februarie 1861), în *Discursuri parlamentare din epoca Unirii. 22 septembrie 1857-14 decembrie 1861*, Ediție de Vladimir Gh. Diculescu, studiu introductiv de V. Rață, Editura Științifică, București, 1959, p. 230-308.
- MACAULAY, Thomas Babington, *Discursuri de Macaulay*, trad. de Anghel Demetrescu, Motzätzeanu, București, 1895.
- MACAULAY, Thomas Babington, *Speeches. Corrected by himself*, vol. 1-2, Tauchnitz, Leipzig, 1853.
- MAIORESCU, Titu, *La Adresă. Nemulțumirea în țară. Necesitatea unei magistraturi mai independente* (Ședința Camerei de la 27 noiembrie 1885), în *Opere III. Discursuri parlamentare*, ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de D. Vatamaniuc, Introducere de Eugen Simion, Fundația Națională pentru Știință și Artă-Univers Enciclopedic, București, 2006, pp. 930-945.
- MAIORESCU, Titu, “Oratori, retori, limbuți”, în *Opere II. Discursuri parlamentare*, FNȘA – Univers Enciclopedic, București, pp. 686-724.
- MEHEDINȚI, Simion, „Politica de vorbe”, în *Omul Politic și politica de vorbe*, Viața românească, București, 1920.

- MILL, John Stuart, *Disertație asupra libertății*, traducere de Carola Ungath, Independence Roumaine, București, 1902.
- MILL, John Stuart, *Dissertations and discussions political, philosophical and historical*, vol. 1-3, Longman, London, 1875.
- MILL, John Stuart, *Le gouvernement représentatif*, Guillaumin, Paris, 1862, 1877; *idem*, *La liberté*, Guillaumin, Paris, 1860.
- NEMOIANU, Virgil, *Micro-armonia. Dezvoltarea și utilizarea modelului idilic în literatură*, traducere de Manuela Cazan și Gabriela Gavril, Polirom, Iași, 1996.
- PATRAȘ, Roxana, „Consecvență doctrinară și libertate estetică în dezbaterile publice românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în Irina Frasin & Daniel Șandru (coord.), *Repere ale comunicării interculturale*, Editura ProUniversitaria, București, 2015.
- ROSETTI, Radu, *Amintiri. Ce am auzit de la alții. Din copilărie. Din prima tinerețe*, prefată de Neagu Djuvara, Humanitas, București, 2013
- SUȚU, Nicolae, *Memoriile Principelui Nicolae Suțu, mare logăfăt al Moldovei (1789-1871)*, Humanitas, București, 2014.
- ȘTEFĂNESCU DELAVRANCEA, Barbu, „Monitorul oficial; Dezbaterele Adunării deputaților”, 23 decembrie 1894, în *Discursuri*, antologie, postfață și bibliografie de Constantin Călin, Minerva, București, 1977, pp. 53-67.
- VITCU, Dumitru, *Lumea românească și Balcanii în reportajele corespondenților americani de război*, Iași, Junimea, 2005.
- VITCU, Dumitru, *Modernizare și construcție statală în România. Rolul factorului alogen*, Iași, Junimea, 2002.
- VITCU, Dumitru, *Relațiile româno-americe timpurii. Convergențe-divergențe*, București, Albatros, 2000.